

4. A KRISZTINAVÁROSI HAVAS BOLDOGASSZONY PLÉBÁNIA

A budai Krisztinaváros központja a Krisztina tér, szíve pedig az itt álló, Havas Boldogasszonyról nevezett plébániatemplom. Buda városa a Várhegytől nyugatra fekvő völgykatlant és az ennek nyugati peremén fekvő dombos területet, a Naphegyet az újkorban vette birtokba. A középkorban ez a változatos tájék lakatlan és műveletlen volt. A völgyre nyílt a Vár legfőbb ki-, illetve bejárata a Fehérvári kapun át, és egymástól távolodóan két út vezetett nyugati irányba, melyeket a két ösvénytől közrefogott Szent Pál árka, a mára teljesen befedett – nevében is megváltozott – Ördögárok keresztezett. Ez utóbbi a völgyön végighaladva, a mai Tabán felé távozott.

A völgykatlan középső részét Buda felszabadulása után a katonaság vette igénybe, ám a békeidők beálltával módosabb polgárok is szerezhettek kisebb-nagyobb területet. Közéjük tartozott Franczin Péter Pál kéményseprőmester, akinek a budai Várban volt háza. Ő 1690-ben a kamarától kapta a szőlőföldet a Fehérvári kapuval szemközt, a Szent Pál árkával párhuzamosan, annak jobb oldalán futó Mély út (via Regia) mentén a Macska-ösvénynél, a Naphegy északkeleti lábánál. Az újra benépesedett Buda lakosait éveken át vissza-visszatérően pestisjárvány tizedelte, s az itáliai származású Franczin Péter Pál fogadalmat tett: ha ő és családja megmenekül, elzarándokol az észak-itáliai Vigezzo-völgy kegyhelyére, Re falujába, az ottani Vérehulló Szűzanya kegyelemképéhez. A hagyomány szerint 1694 körül történt meg a zarándoklat, és a kéményseprőmester a kegykép másolatával gyalogosan tért vissza Budára.¹ Valószínűbb, hogy a kegyhelyen a kegyképről metszetet vásárolt, azt hozta magával, és annak alapján festette meg a kegyképet, amely – mondhatni – kiindulópontja lett a templomnak, a plébániának s magának Krisztinavárosnak.

Észak-Itáliában, a Lago di Maggiore nyugati partjától kb. 25 km-re, a mai olasz–svájci határ közelében található Re szentélye, amely a falu plébániatemploma. A zarándokok 1494-től olyan tömegekben özönlöttek a Vérehulló Szűzanya képe elé, hogy a kicsiny templom helyébe hatalmas bazilikát építettek. Franczin Péter Pál a Vigezzo-völgyből került Budára. Bár Magyarországon több helyen is tisztelik a Vérehulló Szűzanyát, a jámbor kéményseprőmester érdeme, hogy elsőként hozta el kultuszát a későbbi Krisztinaváros területére.

E kegyelemképen Mária táplálja gyermekét. Ez a Szoptató Madonna-típus bizánci eredetű, és az 1348–1349-es nagy pestisjárvány miatt terjedt el Itáliában mint pestis elleni oltalom.²

Franczin Péter Pál nem véletlenül zarándokolt Rébe és készítette el itthon a pestis ellen oltalmazó kegyképet. A XVIII. század pestisjárványai jelentős mértékben hozzájárultak a születő kegyhely népszerűségéhez. A festményen az anya és gyermeke állnak. Mária kék köpenyben, piros ruhában, fején korona, fiát bal kezével átfogja, jobb emlőjével táplálja. Jobb keze köpenye alatt rejtve. A pirosposzsgás, táplálkozó, inkább fiúcska, mint kisdud, aransujtásos kék köntösben, jobb kezét áldásra emelve, baljával szalagot tart, amelyen fölírat olvasható: IN GREMIO MATRIS SEDET SAPIENTIA PATRIS.³

¹ *Budapest története* III. Szerk.: KOSÁRI Domonkos. Budapest 1975.

² SÖLCH, Friedrich: *Az 500 éves Re-i Vérehulló Madonna magyarországi tisztelete*. H. n. 1994.

³ Magyarul: Az Anya oltalmában időzik az Atya Bölcsessége.

Franczin Péter Pál a tulajdonában lévő szőlőben fogadalmi kápolnát építtetett fából, és a kegyelemkép 1700-ban itt talált otthonra. A kápolna kegyképének hamar híre ment és a kéményseprőmester örömmel láthatta a Budáról, Pestről, sőt távolabbról is érkező zárandokokat, akik gyakran fogadalmi ajándékokkal érkeztek a kéményseprő-kápolnának vagy vérkápolnának nevezett kicsiny kegyhelyre. A sok látogató további adományozásra buzdította az alapítót, aki 1707-ben szőlőföldjét a kápolnának adta alapítványként, hogy a belőle származó jövedelem szolgáljon az épület fenntartására, valamint a szent szolgálatokat végző pap javadalmazására.⁴

Az első kápolna számára végzetessé vált a budai Várat pusztító, 1723. március 28-i tűzvész, amely átterjedt a löportoronyra, s azt levegőbe röpítette. Szinte valamennyi ház leégett, súlyos károkat szenvedtek a templomok, a robbanásakor tüzeső zúdult a várlejtőre, s maga a vérkápolna is elpusztult. Egyedül a kegykép menekedett meg sértetlenül a nevezetes tűzvészből. A budai városi tanács a kegyképet biztonságos helyre vitette, a várbeli Szent Zsigmond-prépostság adminisztrátorára bízta megőrzés végett. A tanácsosok a romok helyébe új kápolnát építtettek. A kőművesmunkákat 1725–1726-ban Niederkirchner József végezte, két év múltán a kápolna belső díszítését Landtrachtinger J. Gáspár festő és Hörger Antal szobrász készítették el. A félköríves szentélyhez téglalap alakú hajó csatlakozott, a főhomlokzat ormát kis torony díszítette. A kegyképet olyannyira megkedvelték a várbeli egyháziak, hogy alig akarták visszaadni. Jogilag a kápolna a Vár plébániájához tartozott. Végül azt Esterházy Imre primás írott parancsára kénytelenek voltak a városi tanácsnak visszaadni. A kápolna főoltára 1728 májusában került fel a kép. A kápolna a főoltár mellett két mellékoltárral is rendelkezett, amelyek Szent Anna és Nepomuki Szent János tiszteletét hirdették. Nepomuki Szent Jánost a vízi veszély elhárítása miatt hívták segítségül a barokk korban, itteni megjelenése a Szent Pál árkában érkező áradásokra utal és előlegezi az évszázaddal később állított szobrot. A mellékoltárookra igencsak szükség volt, mert följegyeztek olyan esztendőt is, amikor 2455 szentmisét mutattak be az ide zárandokolt hívek szándékaira. A kápolna bejárata fölötti kóruson kapott helyet az orgona, tornyában pedig három harang lakott. 1729-ben emeletes sekrestye épült a lelkész számára, aki ettől kezdve még több időt töltött itt. A kápolna területét 1735-ben palánkkal vették körbe, négy évvel később, 1739-ben a városi tanács az esztergomi érsektől megkapta a patronátus jogát. A tanács, mint kegyúr, a várbeli karmelitákat kérte föl az istentiszteletek végzésére, a kápolna javára tett alapítványokat pedig gondos gazda módjára kezelte.⁵

Az imameghallgatásokért, mintegy visszajelzés gyanánt, a zárandokok ezüstműből, aranyból készült fogadalmi ajándékokat hoztak, s ily módon a kápolna vagyona gyarapodott ezüstkelyhekkkel, -mécsesekkel, gyertyatartókkal. A második kápolna megnyitása után közel ötven évvel, 1775-ben az inventárium több mint ezer votív tárgyról számol be, jóllehet a városi tanács az ötvösök felé folyamatosan értékesítette a fölösleges nemesfémeket, vagy bedolgoztatta újabb liturgikus edényekbe. Fülbevalók, gyűrűk sokasága, idegen országok ezüst- és aranypénzei mellett volt mellkereszt, korona, és a különböző betegségekből történt gyógyulásokra utaló ezüstműtárgyak: fog, fül, has, kéz, láb, nyelv, nyak, szem, szív, ujj. A szerencsés szülésekért pólyás gyermek kicsiny ezüstműsát ajánlották fel, vagy egyszerűen a közbenjárásért esedező saját maga képét hagyta ott.

⁴ Krisztinavárosi Havas Boldogasszony Plébánia Levéltára. Historia Domus 1–3. o.

⁵ Krisztinavárosi Havas Boldogasszony Plébánia Levéltára. Historia Domus 5–9. o.

A jól fölszerelt, gazdagnak mondható kápolna hamarosan ismét kicsinynek bizonyult, bővítése szükségessé vált. Ehhez Mária Terézia királynő „látogatása” szolgált kiindulásul, mert 1751-ben az itt elkocsizó uralkodónő fölfigyelt a kápolnára, és szerencsés hazatéréseért (ti. a kéményseprő szerencsét hoz) annak 24 aranyat ajándékozott két mise alapítványaként. Ez az uralkodói kegy tovább növelte a Mária-szentély fontosságát. A budai tanács 1754-ben a meglévő nemesfemből 12 bécsi font súlyú⁶ díszes, ezüstkeretet készíttetett a kép számára, majd kijárta a kápolnának a jelenleg is érvényes fő ünnepet. XIV. Benedek pápa 1757-ben engedélyezte, hogy a vérkápolna fő ünnepe ezentúl augusztus 5-én, Havas Boldogasszony – Róma pestisellenes védője – ünnepén maradjon.

1763-ban Mária Terézia királynő azt tanácsolta, hogy a kápolnaközpontú tájéket szervezzék önálló külvárossá. Az uralkodói óhajtott követte, előbb a terület fölmérése, telekkönyv megnyitása, telekrendezés, majd szakadatlan építkezés. Az első két ház építését a kápolna közelében 1770. január havában fejezték be, illetve áldotta meg a kápolna lelkésze. A tanácsosi testület az uralkodónő Mária Krisztina nevű leányáról – aki Albert tescheni herceg, Magyarország helytartójának volt a felesége – Krisztinavárosnak (Christinopolis) nevezte el az új városrészt, amely gyorsan fejlődött, annál is inkább, mert a várbeli hivatalokban dolgozó tisztviselőknek lakásokra volt szükségük. 1788-ban elkészült az a fedett lépcsőzet, ami a Vár és az új városrész közötti közlekedést nagyban segítette. 1770-ig zarándokokból gyűlt egybe a vérkápolna közössége, utána egyre többen, mint helybeli lakosok vettek részt az istentiszteleteken. Olyannyira benépesült a Vár új külvárosa, hogy Batthyány József hercegprímás 1786-ban a kápolnát helyi káplánságnak nyilvánította, és rendezte lelkipásztori ellátását, a budai ferencesekre bízva. Az első, 1786. április 22-én kinevezett ferences lelkész, Flanger Orbán innen járt a kápolnába. A ferences szerzetesek azonban hamarosan célszerűnek találták, hogy a kápolna ellátásával megbízott lelkész állandóan a helyszínen tartózkodjon. Ily módon az 1791. január 17-én kinevezett Groll Fábán lett az első helyi káplán, aki, látván a kápolna zsúfoltságát, új, nagyobb templom építéséért fáradozott. A hercegprímás 1795 márciusában engedélyezte az új templom építését közvetlenül a kápolna szomszédságában. Az építkezéshez szükséges anyagiak rendelkezésre álltak, mert a vérkápolnának volt némi vagyona, a krisztinavárosi hívek erejükön felül adakoztak és a budai tanács sem volt szűkmarkú. Hickisch Kristóf építőmester kapott megbízást a tervezésre és a kivitelezésre. Április 16-án kezdték ásni az alapot, a kápolna szentélyéhez közel, azonban vele nem párhuzamosan, hanem szögben, az emelkedő terephez jobban alkalmazkodva. Az ünnepélyes alapköletétel szeptember 13-án történt, ekkorra

1. kép. Krisztinavárosi
Havas Boldogasszony-templom (L. L.)

⁶ 1 bécsi font = 56 dkg.

2. kép. Kisztinavárosi
Havas Boldogasszony-templom főoltára (L. L.)

oltárképen Szent Imre térdel Szűz Mária és a Kis Jézus előtt.) Eszmeileg része volt a főoltár együttesének, amelynek középpontja a kegykép. Jézus „családja” a főoltár egészének témája. A templom tervezője és építész, Hickisch Kristóf 1796–1797 során tervezte és részint kivitelezte. A koporsó alakú oltár körüljárható, kőből falazott. A rajta lévő felépítményt – a tabernákulumot kivéve – Held Frigyes faragta fából. A tabernákulumot Münzberger János asztalosmester készítette. Az apszis keretépítménye barokk ugyan, de copf és klasszicista stílusjegyekkel. A két, egymással szemközti, talpazati párkányon Szent Joachim és Szent Anna szobrai, valamint a korintusi oszlopok fölött nyugvó zárópárkányon két angyal között a földet kormányzó ülő Anyaisten, a Szentlélekgalamb mind Salm Lipót szobrász alkotásai, valamennyi fehér gipszből. A főoltáron az aranyozás Habenstroh Ignác és Rauscher Ferenc, a műmárványozás Leser Willibald és Zandt József műve. Az építész mellett Engelmann János volt a pallér, kőfaragók: Endl Mátyás, Frank Lőrinc, Engelmann Lipót, ácsmester: Hacker Ferenc. Az újonnan felszentelt templomban tehát csak a főoltár készült el a kifestett szentéllyel, a tornyon pedig lapos gúla fedél volt. A templom kriptája is áldásban részesült 1797-ben.⁹ A plébánia anyakönyvei 1786-tól származnak.

A torony még két éven át némán maradt. A harangokat Müller Ferenc saját műhelyében öntötte 1799. november 17-én. A négy harang köpenyén a harangöntőmester a szentek mellett megörökítette a donátorok neveit.¹⁰ Az új harangokat november 29-én

a falak már az ablakokig álltak.⁷ Kétévi munkával, 1797 nyarára elkészült az új templom. Havas Boldogasszony ünnepén, vagyis augusztus 5-én délelőtt a régi kápolnában Groll Fábrián, helyi káplán énekelte az utolsó ünnepélyes misét. Délután megérkezett Szent Orbán és Szent Fábrián vértanúknak az új, főszen-telendő templomban elhelyezendő ereklyéi kíséretében a papság. Másnap az új templom felszentelését követően a kegyképet hordállványra emelték és átvitték az új templomba, ahol a Vérehulló Mária-képet feltették új helyére.⁸

A képet és a kápolnát kegyelemképnek és kegyelemhelynek ismerte el Batthyány József hercegprímás 1795-ben, Rudnay Sándor pedig ugyanezt tette az új templomban végzett látogatásakor, 1823-ban.

A főoltár felépítménye a szentély falára támaszkodik. Az 1797-ben Falconer József Ferenc által festett – a második világháborúban megsemmisült – táblakép Szent József megdicsőülését ábrázolta. (A jelenlegi barokk fő-

⁷ Kisztinavárosi Havas Boldogasszony Plébánia Levéltára. Historia Domus 11–12. o.

⁸ SZILÁRDFY Zoltán: *Ikonográfia – Kultusz történet*. Budapest 2003. 180–204. o.

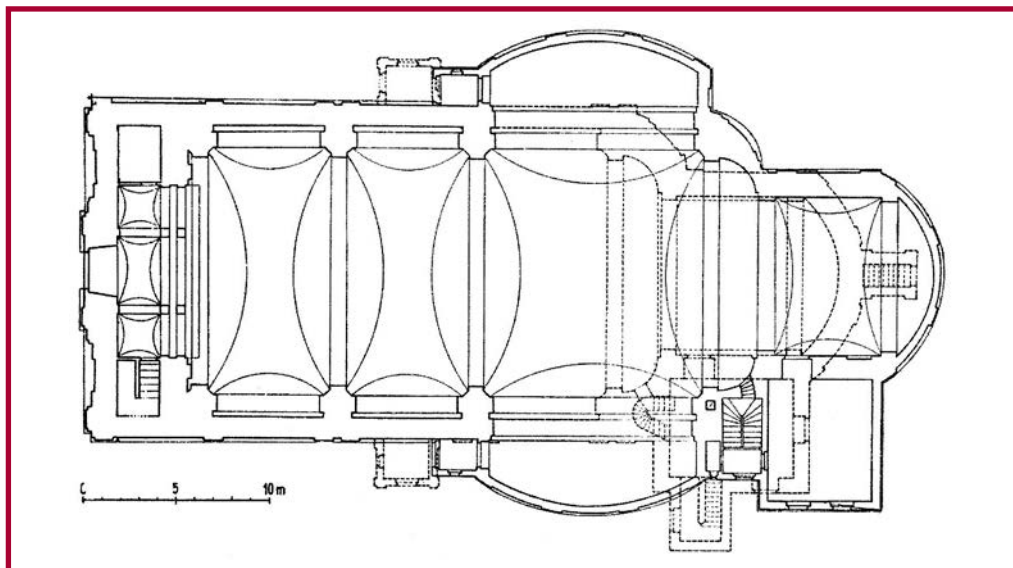
⁹ HORLER i. m.

¹⁰ Kisztinavárosi Havas Boldogasszony Plébánia Levéltára. Historia Domus 23–24. o.

három szekéren vitték a templomba, és ott kürtök zenéje, dobpergés mellett a kórus alatt helyezték el. Kondé Miklós káptalani helynök december 1-jén elvégezte a harangszentelést. A régi torony három harangocskájából az első, felirat nélküli, 140 bécsi font súlyút és a harmadik, 80 font súlyú, 1727-es évszámot viselőt megtartották, a középső repedtét átadták a harangöntőmesternek. December 4-én felvontatták a toronyba a harangokat, a legkisebttől kezdve a legnagyobbig. Ekkor még némák maradtak a harangok. A Szeplőtelen fogantatás ünnepe előtti napon, december 7-én a litániára szólaltak meg először. Ugyanebben az évben elkészült a toronyóra Müller György tabáni órásmester műhelyében. A városi tanács 1800-ban tovább gyarapította a templom berendezését, ugyanis a régi kápolna orgonáját Hartmann József orgonaépítő felújította, és az augusztus 10-én tartott búcsún szólalt meg először az új templomban.

A templombelső folyamatosan szépült. Groll Fábián 1805. március 4-én bekövetkezett haláláig elkészültek a padok, a mellékoltárok menzái, a festetlen, aranyozatlan szószék. Groll Fábiánt, aki március 3-án, nagyböjt első vasárnapján a szószéken, prédikálás közben kapott agyvérzést, a templom kriptájába temették.

A Szent Kereszt-mellékoltár 1802-ben épült, 1809-ben lett befejezve. Eredetileg olajfestmény elevenítette meg a Golgotát. A ma is látható feszület Demetz Ferdinánd tiroli szobrász műve, 1884-ben került a kép helyére. A szószék 1804-ben készült, Münzberger János asztalos és Held Frigyes szobrász alkotása. Levélrózsás, füzérdíszes alátámasztékon nyugszik, mellvédje három mezőre tagolódik, amelyek evangéliumi témákat ábrázolnak. Középpütt a magvetőről szóló példázat. A kereszthajóra néző dombormű a kafarnaumi századost mutatja, amint szolgája gyógyulását kéri Jézustól, a főoltár felőlin pedig a pogány asszony könyörög démontól megszállt leánya szabadulásáért. A mezőket elválasztó képoszlop előtt a szeretet és a remény allegorikus ülő alakjai láthatók, a hangvetőn kereszt és kehely előtt a hit felhőkön ülő alakja, jobb kezében a sarkalatos erények egyikének szimbóluma, a mérleg, vagyis az igazságosság. A hangvető mennyezetén a Szentlélek-galamb lebeg, sugarak között. Festése, aranyozása az 1809-es esztendő nagy-

3. kép. Krisztinavárosi Havas Boldogasszony-templom alaprajza (T. M.)

4. kép. Szentkép (1823) (L. L.)

böjtje alatt készült el, és a lelkész először nagypénteken szónokolt a díszes, copf stílusjegyeket viselő szószékről. A szószék ajtaján Mózes vesszeje, a rézkigyó és a Tízparancsolat két kőtáblája látható. Az asztalosmunkákat Münzberger János készítette, szobrait Held Frigyes faragta.

Régen a szószék alatt volt a keresztelőkút, ma a szentélyben áll. Copf stílusú vörösmárvány medencéje és vörös rézfedele 1786-ban készült, tehát a kápolnából került át az új templomba. A tetején szoborcsoport: Keresztelő Szent János megkereszteli Jézust.

Hickisch Kristóf halála után a templombelső építészetének irányítását Kimmach Lajos vette át, ő tervezte 1811-ben a két első mellékoltárt, a Szent Anna- és a Fájdalmas Anya-oltárokat. A copf stílusú elemek aranyozása, a márványozó festés ekkor készült el. A Szent Anna-oltárképet Falconer József 1802-ben Budán festette. Mivel a régi kápolnában az egyik mellékoltár Szent Anna tiszteletére volt szentelve, kultuszának folyamatoságát biztosította az új oltár. Ugyanez a

helyzet a négy évvel később készített Nepomuki Szent János-oltár esetében. Szent Anna ábrázolása a képen a hívek várakozása szerint hagyományos: a gyermek Szűz Máriát oktatja, mögötte Szent Joachim alakja és a kép „égi régiójában” az Atya és a Szentlélek látható. Az oldalposztamensek egyikén Szent Terézia, a másikán Szent Klára áll. A négy mellékoltár klasszicista stílusú nyolc szobrát Dunaiszky Lőrinc faragta 1811–1815 között hársfából, amelyek fehéres színükkel az alabástromot idézik.

A Fájdalmas Anya-oltár elkészülte párhuzamosan haladt a Szent Anna-oltárával. Az oltárképet Schwartz József festette Pesten, 1811-ben. Mária ölében halott fiával, a síró Magdolna és a szomorú János evangélista társaságában látható, a kép felső részében angyalok felhők között. A két oldalsó szobor: Keresztelő Szent János, aki a halott Krisztusra mutat, és Szent Jeromos.

A két hátsó mellékoltár munkálatai Dankó József tervei szerint 1815-ben fejeződtek be. Az empire jegyeket magában foglaló klasszicista stílusú oltárok azonos felépítésűek. A Mária Magdolna-oltár festménye Lochbieler Ferenc alkotása 1815-ből. Bűnbánó Magdolnát sziklák között, forrás mellett, könyv előtt térdelve mutatja a kép, melynek felső részén egy „felöltt” angyal az üdvösség felé repít egy elhunytat, előttük három „gyermek” angyal. Ez a jelenet a bűnbánó élet jutalmát hivatott ábrázolni. A korintusi oszlopok előtt Alexandriai Szent Katalin és Nikomédiai Szent Borbála klasszicizáló szobrai állnak, ruházatuk, arcélük keresetten görögös. A Nepomuki Szent János-oltárt főpap adományozhatta, mert az oltárkép fölötti címeren a sisakot főpapi kalap helyettesíti, kétoldalt 6-6 bojtjal a címerpajzs fölött, két oldalon püspöksüveg és pásztorbot látható. Az oltárképet szintén Lochbieler Ferenc festette 1815-ben. Nepomuki Szent János térdelve és meghajolva imádságba merülő alakja előtt angyal üldögél, jobb kezének mu-

atatóujját az összezárt ajkai elé teszi, jelezve a prágai szent állhatatosságát a gyónási titok megtartásában. A posztamenseken az egyik szobor Szent Adalbertet, a másik Szent Gellértet és a gyermek Szent Imrét ábrázolja. A templom kapcsolata nem szakadt meg Dunaiszky Lőrincsel, mert 1831-ben ő faragta az Ecce homo-szobrot, amely a jobb oldali oldalbejáratnál látható. A megostorozott Krisztus kőszobra klasszicista stílusú, régen az előcsarnok fülkéjében állt, eredetileg festetlen volt.¹¹

A ferences szerzetesek 1821 áprilisáig látták el a lelkeszi tisztelet, amikor is az esztergomi érseki főhatóság plébániatemplommá nyilvánította a Vérehulló Máriáról nevezett szentélyt, kivéve a vári plébánia joghatósága alól, meghatározta a plébánia területét és Péter Euszták ferences káplán – Groll utóda, 1805–1821 – helyett plébánost nevezett ki Majsch Jakab személyében. Az ő nevéhez fűződik az orgona építtetése 1830–1831 során, aki Deutschmann Jakab bécsi orgonaművest bízta meg e feladattal. Száz évvel később, 1927-ben az új orgonát Rieger Ottó építette, 1949-ben átépítette. Az első plébániaépület 1824-ben készült el, a jelenlegi 1896–1898 között épült, 2005-ben felújították.

A pozsonyi születésű első plébános nagy tekintélynek örvendett, többek között gróf Széchenyi István gyóntatója is volt. Ezért döntött a „legnagyobb magyar” e templom mellett, amikor házasságkötése színhelyéül választotta. Széchenyi István esküvője özvegy gróf Zichy Károlynéval, született Seilern Crescentia grófnő csillagkeresztes udvarhölgygel 1836. február 4-én, este 7 órakor történt. Ennek emlékére a feleség briliánsokkal díszített, aranyozott ezüst mellkeresztjét a kegyképnek ajándékozta, amely eleinte a Kis Jézus koronáját ékesítette, majd Szűz Mária koronájára került. A másik nevezetes esküvő 1857. június 1-jén történt, amikor az „anyák megmentője”, dr. Semmelweis Ignác Widenhoffer Máriával frigyre lépett e szentélyben. Emlékeiket márványtáblák örökítik meg.

1822-ben a prédikáció nyelve német volt és a katolikus hívek lélekszáma 2566. Rajtuk kívül csak 9 lakos volt más vallású. Tíz év múltán a lassan benépesedő budai hegyvidéken hat filiája volt az anyaegyháznak, hívei összlélekszáma 5256, másvallású 35. 1847-re Lipótmező filiával gyarapodott, és Ferenchalom hívei a Segítő Szűz Mária tiszteletére kápolnát emeltek. A katolikusok száma alig emelkedett (5264), a más vallásúak már 460-an voltak. 1862-ben 6043 hívő lelki javáról gondoskodott a plébános.

A templom történetében jelentős év a szabadságharcé, mert 1849 májusában a templom fedélzete a budai Vár visszavívásakor megsérült, ami azonban súlyosabbnak bizonyult, a templom boltozata az ágyúzások miatt több helyen megrepedt. Hild József irányításával 1852-ben történt a kár kijavítása. Mollié Henrik 1857-ben a templomot újrafestette.

Liszt Ferenc 1865. szeptember 9-én leánya, Liszt Cosima és veje, Hans Guido Bülow társaságában fölkereste a templomot, s a kegykép előtt, majd a Szent Kereszt-oltárnál – melyen Paulai Szent Ferenc, az ő védőszentjének képe is ott volt – buzgón imádkozott. Utána a Budai Dalárda férfikara Liszt kórusműveiből adott hangversenyt.

A templom külsejének további szépítésére 1883–1884-ben került sor, Czigler Győző tervei szerint. A homlokzat új díszeket kapott, a három felső ablakból kettőt szoborfülkévé alakítottak, a torony jelenlegi rézsisakja – javarészt Reiterits József hagyatékából – elkészült, az attika két szélén álló vázák helyébe obeliszkok kerültek, oszlopos portálé épült, a sekrestye fölé emeleti terem. Szász Gyula kőből megfaragta Szent István és Szent László szobrait.

¹¹ HORLER i. m., SCHOEN Arnold: *A krisztinavárosi plébániatemplom*. Budapest 1937.

A torony harangjai a régi kápolnából származó lélekharang kivételével 1916-ban kényszerből hadba vonultak. Zelliger Vilmos plébános buzgólkodott a harangok pótlásán. Szent István harangját 1921-ben, Szűz Mária harangját 1923-ban, Szent Vilmos harangját 1928-ban öntötte Szlezák László. A harangok – az utóbbi kivételével – a második világháború áldozataivá lettek. A legújabb harang 2000-ben készült, Gombos Miklós műhelyében, néhai Pethe Mária adományából. Az elektronikus vezérlésű toronyóra 2009 óta – a mechanikus óra sokévnnyi állása után – ismét mutatja a pontos időt.

A templom tovább gazdagodott. Schmidmann László szobrászművész 1928-ban készítette el a fehér márványból faragott Jézus Szíve-szobrot, és ugyancsak az ő alkotása a Fájdalmas Anya szobra 1931-ből. Gabay Sándor szobrászművésznek köszönhető Szent Antal fehérmárvány szobra.

A templom technikaibravúr-számba menő bővítése 1940-ben történt a szentély leválasztásával, hátrahúzásával és a hajó meg a szentély közé a kereszthajó felépítésével. Az elhúzási munkákat Makovsky László építőmester végezte, Borsos László és Bresztyánszky Tibor terve alapján. Ezzel az alapterület 605 m²-re növekedett.¹² A második világháborúban a templom súlyos károkat szenvedett, Borsos László vezetésével történt a helyreállítás. A templom tornya 34 m magas. A templom legutóbbi belső festése 1998-ban készült el, a plébánia teljes felújítására 2005-ben került sor. A plébániatemplom és a templomkert, a plébániaépület a hozzá tartozó telekkel egyházi tulajdon. A templom az 1997. évi LIV. törvény alapján 15142 törzsszám alatt II. kategóriába sorolt műemlék. A kegyuraságot Buda város, majd 1873-tól a székesfőváros gyakorolta, ennek utolsó említése az 1947-es főegyházmegyei névtárban található.

A templom melletti téren áll a főváros legrégebbi Szeplőtelen Fogantatás-szobra. Janisch Mátyás üvegmester 1702-ben állíttatta a mai Magyar jakobinusok terén, bővizű kút közelében. Onnan 1855-ben gróf Karátszonyi Guidó és Pflüger Ferenc kezdeményezésére és költségén áthozták, a barokk talpazata helyett klasszicista oszlopra állították, s latin nyelvű feliratot véstek rá: SANCTA MARIA SINE LABE CONCEPTA, ORA PRO NOBIS.¹³ Megáldása május 6-án történt. Az időközben megrongálódott szobor 1927-ben a Budapest Székesfővárosi Múzeumba került, pontos másolatát Fischer Antal kőfaragómester 1928-ban haraszi mészkőből faragta, ezt újabb követte 2000-ben.

A plébánia területén áll a Horváth-kertben Nepomuki Szent János barokk szobra 1802-ből, az Ördögárok egykori hídjának helyén. Szent Flórián szobra a Kosciuszko Tádé utcai Tűzoltóság épületének falán, az udvarban a 2006-os műegyetemi tűzvészben elhunyt három hősi halott tűzoltó emlékére készült a hívek adakozásából, 2007-ben lett fölszentelve, Borda Mátyás szobrászművész alkotása.

Az 1947-es névtár szerint titulusa ad B.M.V. de Sanguine, seu ad Nives. Az 1970-es névtár magyarul Havas Boldogasszonyt említi titulusként.

A plébánia jelenlegi határai: Déli pu. – Magyar Jakobinusok tere – Kékgolyó u. – Németsvölgyi út – Királyhágó tér – Ugocsa u. – Kiss János altb. u. – Alkotás u. – Hegyalja út – Déli pu.-t és Kelenföldi pu.-t összekötő vasútvonal – Aladár u. – Zsolt u. – Derék u. – Lisznyai u. – Fém u. – Pásztor lépcső – Dózsa György tér – Váralja út – Logodi u. – Korlát lépcső.¹⁴

¹² TÖRÖK József: *A krisztinavárosi Havas Boldogasszony-templom*. Budapest 2004. 31. o.

¹³ Magyarul: Eredeti bűn nélkül fogantatott Szűz Mária, könyörögi érettünk.

¹⁴ Schem. 2007. 297. o.

A második világháborúban, a főváros ostromakor Szabó Imre plébános, a későbbi püspök helyben maradt, hősiesen látogatta az óvóhelyeket, papjai szintúgy, miséztek, gyóntattak, kiszolgáltatták a szentségeket, temették a halottakat. Az egyesületi élet igen élénk volt a két világháború között, amikor a közeli Pálya utcában a plébániának saját kultúrháza állt. 1946-os betiltásukig működtek: Oltárszövetség, Szent Vince-egylet, Katolikus Egylet, Mária-kongregáció, Missziós Egylet, Credo Szövetség, Szívgyárda, Szent Erzsébet-leányegylet. A fiú- és leánycserkészlet virágzott. Jelenleg a kb. 30 fős templomi iskola a vasárnapi szentmisék liturgikus szolgálatát végzi, ezenfelül novembertől májusig a vasárnapi vesperás éneklésében működik közre. A plébánia 148. számú Nagyboldogasszony Cserkészcsapata közel 200 taggal bír, több korosztályban tartanak heti foglalkozásokat. A cserkészek aktívan részt vesznek az ünnepi liturgiákban, lelki gyakorlatokat, nyáron táborozást szerveznek. A Karitás munkacsoport 20 aktív taggal, havi megbeszélések alapján végzi a betegek látogatását, gondoskodva a rászorulóknak lelkellátásáról is. Nyugdíjas rendezvényeiket örömmel látogatják az idősek. A 10 fős rózsafüzér-iacsoport a rózsafüzér mindennapos imádkozásával, imaórák tartásával gazdagítja a plébániai közösséget. Az egyházközségi tanács havonta tartja megbeszéléseit.

A budai hegyvidék benépesülésével a plébániához filiák csatlakoztak, 1832-ben hat, 1847-ben hét, 1862-ben hat. 1900-ban a plébánia területén állt a ferenchalmai Nepomuki Szent János-kápolna, a svábhegyi Szent László-kápolna, a Lipótmezei Elmeógyógyintézet kápolnája (curatia) a Megváltó tiszteletére, a Szent János Kórház kápolnája, az itteni apácák kolostorának Szűz Mária-kápolnája és 1884-től a Vöröskereszt Kórház kápolnája. Ez utóbbinak jogutóda ma is a plébánia területén áll. A lipótmezei curatia 1916-ban minden plébániai jogot megkapott. 1917-ben filiái voltak: Sashegy és Farkasvölgy, Zugliget, Ferenchalom, Szépjuhászné, Svábhegy, Istenhegy. Ez utóbbin Felhő u. 3. alatt kápolna állt és mellette kihelyezett káplán lakott. Időközben Felsőkrisztinaváros is curatia lett, és 1940-ben plébánia rangra emelkedett.

A hívek lélekszámáról a kezdetektől 1862-ig már szó esett. 1917-ben a filiákat is ideértve 15 105 hívő tartozott a plébániához, 1938-ban 28 680, 1947-ben 12 815. A létszám csökkenését a filiák önállósulása, a felsőkrisztinavárosi plébánia megalapítása okozta. Ma a plébánia területén tízezren élnek, s a katolikusok száma 3500.

Archontológia

1733–1739	Franjul Mark javadalmas
1739–1786. ápr.	karmeliták
1786. ápr. 22.–1791. jan.	Flauger Orbán OFM
1791. jan. 3.–1805. márc. 4.	† Groll Fábián OFM
1805. márc.–1821. ápr.	Péter Euszták OFM
1821–1839	Majsch Jakab OFM
1839–1843	Fauser Antal
1843–1851	Muhay Ignác
1851–1869	Funk Károly
1869–1915	Rostaházy Kálmán
1915–1932	Zelliger Vilmos dr.
1932–1944	Knébel Miklós dr.

1944–1972	Szabó Imre dr.
1981–1982	Khírer Vilmos dr.
1982–2002	Várhelyi István
2002–2002	Cseh László megbízott kormányzó
2002–	Vigassy Mihály

A Szent Kereszt Templomigazgatóság

Az Alkotás utcai Vöröskereszt Kórház kápolnája 1884-ben nyílt meg, amelyet a hívek a Csörsz utcai bejáraton látogathattak. 1945-ben súlyosan megsérült. Utódjául a Csörsz utca 4. sz. alatt, a volt Fővárosi Vámház földszintjén alakítottak ki kápolnát, emeletén pedig lakást a templomigazgató és a sekrestyés részére. Útszélesítés miatt ezt 1976-ban lebontották. Három évig a Csörsz utcai parkban, barakk-kápolnában voltak a szentmisék. A főváros által fizetett kártalanítási összegben az egyházi főhatóság Szabó István Ybl-díjas építész tervei szerint a Táltos utca 16. sz. alatt építtette fel a Szent Kereszt-templomot (174 m²), amelyet 1979. szeptember 22-én Lékai László bíboros felszentelt. Ebben nagy érdeme volt Balinszki-Csepecz Boleslav Imre atyának, az akkori kápolnagazgatónak. A kápolna vasváz, kitűnő térkihasználású. A tetőt tartó bonyolult vasváz zavaró hatású, ezt csak súlyosbították a vázra függesztett lepedőszerű ékítmények, ezek az üdvözült lelkeket jelképeznék, de hasztalan. Az egységes kék színezés rideg. Túl sok volt az üvegfal.¹⁵ Ez indokolta a felújítást. A templomhoz csatlakozó papi otthon 1980-ban készült el.

5. kép. Táltos utcai
Szent Kereszt-templom (L. L.)

1997-től jelentős felújításon ment keresztül. Új közösségi terem, vendégszoba készült. Az új szigeteléssel ellátott épület és a fűtésrendszer korszerűsítése nyomán takarékosabb fűtés és nyáron hűvösebb hőmérséklet fogadja a templomba érkező híveket és a ház lakóit. A 12 helyen beázott templom hőszigetelt új tetőt kapott, a homlokzata is megújult. Belsejében a kopolitüveg helyett téglaburkolat teszi bensőségesebbé az újból kárpitozott padokkal és új festéssel felújított liturgikus teret. A falak előtti új függönyök a hang- és hőszigetelést egyaránt szolgálják. A felújított hangerősítő rendszer a jobb érthetőséget szolgálja. Az átalakítás terveit Pottyondy Péter építész-mérnök készítette, a kivitelezést Varga Árpád építész irányította.¹⁶

A közösségi élet is megújult, a hitoktatáson kívül speciális csoportokkal való foglalkozás, imacsoportok, tanfolyamok és képzések gazdagítják a templom életét.

¹⁵ ERDÖSSY Béla: *Korunk magyar egyházművészete*. Katolikus Emléktár 1983. 111. o.

¹⁶ *Budapesti templomai XII. kerület*. Budapest é. n. 35–36. o.

Archontológia

1996– Matolcsy Kálmán

Más egyházi intézmények

A plébánia területén megtelepedett szerzetesközösségek történetét nehezebb követni. A helyi lelkészség szerzetes papjairól főntebb már szó esett. 1900-ban irgalmas vagy vincés nővérek ápolták a Szent János Kórház betegeit és gondozták a krisztinavárosi szeretetotthon lakóit. Keresztény iskolatestvérek működtek, budapesti házuk 1896-ban létesült (Istenhegyi út 32.), ezzel kapcsolatos a Szent József fiúnevelőintézet, elemi és polgári fiúiskola és internátus.

A Szent Vince Nővérek több helyen is jelen voltak. Két hely már említésre került. A Gellérthegy utca 7.-ben óvodát, elemi iskolát és internátust tartottak fenn, itt házi kápolnájuk volt. A Lipóttmezei Elmegyógyintézetben is ténykedtek. Az angolkisasszonyoknak Zugligetben volt iskolájuk, kápolnájuk, rendházuk. Az Isteni Szeretet Leányainak a Szent József-lak tartományháza (Farkasvölgyi út 12–14.) 1940-ig a plébánia, illetve a belőle kiszakadt felsőkrisztinavárosi curatia területén állt. Templomukat 1926-ban Jézus Szíve tiszteletére fölszentelték.

A plébánia területén kiemelkedő fontosságú a Szociális Missziótársulat, amelyet Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök támogatásával Farkas Edith alapított 1908-ban. A Bethánia gyermekotthont 1912-ben az I. kerületi Bíró utca 6.-ból áttelepítették a Németvölgyi utca 49.-be. Második anyaházuk a Krisztina körút 125.-ben volt 1950-ig – ma 61/A –, a beltagok nevelőintézete is itt talált otthonra 1911-től, majd a házat 1926-ban átépítették jelenlegi formájára. 1994 óta a Farkas Edith Szeretetotthon működik idős tagok és világiak részére. 1998–2000 között a kertben új, modern szárny épült, kápolnája 2002-től várja azokat az idős lakókat, akik a közeli templomba nem tudnának eljutni.

Újabbban a Szent Gellért Katolikus Általános Iskola és Gimnázium is rendelkezik kápolnával.

A Szent Gellért Katolikus Általános Iskola és Gimnázium¹⁷

A Szent Gellért Katolikus Iskola alapítására 1993-ban került sor, 1997-ben gimnáziummal bővült. Az általános iskola a Gellérthegy utcában (itt kápolna is van), a középiskolai része a Krisztina téri épületben van.

TÖRÖK JÓZSEF

¹⁷ 1016 Krisztina tér 4.